

## Индекс на провалените държави: Случаят България през призмата на сигурността

Красимир Коев

***Index of:** The paper presents the results for Bulgaria registered in the Fragile States Index 2014. The economic, social, political and geostrategic indicators of this annual index show an overall improvement of the positioning of Bulgaria as well as a positive change in its categorization but there are still some problematic zones, threatening the various dimensions of national security and the security of Bulgarian citizens.*

**Key words:** Fragile States Index 2014, Failed States Index, Fund for peace, security.

### ВЪВЕДЕНИЕ

През 2014 г. се навършват 10 години от първото публикуване на Индекса на провалените държави /Failed States Index/ от неправителствената организация „Фонд за мир“ /The Fund for Peace/ и сп. "Външна политика" /Foreign Policy/. Създаден през 1957 г. от инвестиционния банкер Рандолф Комптън, Фондът за мир е „независима, непартийна, образователна организация с нестопанска цел, която работи за предотвратяване на сериозни конфликти и насърчаване на устойчива сигурност, поставяйки си за цел да създаде подходи за смекчаване на възникнали конфликти и практически инструменти, които да са полезни за хората, вземащи решения“. [1], [2]

Чрез създадения индекс на провалените държави фондът идентифицира инструмент за оценка на натиска върху конкретни държави, породен от съществуващи проблеми в областите екология, икономика, политика, сигурност и др., като увеличаването на натиска води до увеличаване на нестабилността в съответната държава.

Терминът "провалена държава" е проектиран, за да подчертае и да обърне внимание върху реални рискове, с които хората биха се сблъскали, ако техните държави се провалят и не успеят да се справят с факторите и условията, измервани чрез индекса. [3]

При публикуването на индекса за 2014 г. той е представен с променено име, а именно Индекс на нестабилните държави" /The Fragile States Index/. [3] От Фонда за мир мотивират своето решение за промяна с това, че старото наименование е привлякло вниманието на хората, но същевременно е изместило фокуса от основната цел и осъзнато търсеният ефект от приложението на индекса, а именно да насърчава дискусиите, които подкрепят увеличаването на сигурността на хората и подобряват средствата за препитание. [4]

Предмет на изследване в настоящата разработка е представянето на актуалните данни за попадането на България в горепосочения индекс, както и коментарът на основните критерии в индексиранието, по които се съди за нестабилността на конкретна страна. Тъй като всеки един от тези критерии може да се интерпретира в термините на най-актуалните схващания за националната сигурност, цел на разработката е да провокира дискусия относно рисковете от нестабилността, идентифицирана чрез индекса, за сигурността на България и нейните граждани.

### ИЗЛОЖЕНИЕ

Няма единно схващане по въпроса за точното дефиниране на понятията „провалена държава“ или „слаба държава“. Някои анализатори описват „състоянието на слабост като ерозия на държавния капацитет - състояние, характеризиращо се с низходяща градация на способността на режима да управлява ефективно, което в най-крайната си форма води до пълен колапс на държавната власт и функция.“ [5]

Трябва да се отбележи, че към групата на страните, показващи слабост, се причисляват повечето страни от развиващия се свят. Към провалените държави могат да се отнесат малко на брой държави, които показват по-отчетливо изразени слабости в сравнение с други. [5] Много често евфемистично се използват термините „провалящи се“, „нестабилни“, „слаби“, „квази“ и „кризисни“ държави /failing, fragile, weak, quasi, crisis states/, за да се квалифицират такива страни, чиито правителства са отслабнали до такава степен, че не са в състояние да предоставят основни обществени блага като териториален контрол, образование и здравеопазване, както и легитимни институции на своето население. [6]

Самият термин „провалена държава“ провокира много въпроси и дебати преди още да бъдат представени самите индикатори за подобна квалификация. Настоящата разработка няма да разглежда различните схващания по въпроса или да се концентрира върху дефинирането на понятията „failed states“ и „weak states“, а ще приеме за отправна точка разбирането на Фонда за мир, а именно, че „годишният индекс не се публикува, за да се дискутира какво означава „провалена държава“, а е създаден, за да спомогне за предотвратяването на условията, които водят до такава състояние“ [7], т.е. за необходимостта от развитието на приоритети и мерки, които да помогнат на застрашените държави да се справят със заплахите за сигурността, пред които са изправени. [8] По тази причина разработката ще използва промененото название на индекса и ще се фокусира върху сигналите за нестабилност на определени сектори, които могат за застрашат сигурността на гражданите в България.

Индексът на нестабилните държави /The Fragile States Index/ преди всичко е критичен инструмент за идентифициране не само на нормалните натиски, изпитвани от всички държави, но и за определянето на критичната точка, когато тези натиски тласкат държавите към състояние на ръба на провала. Индексът се основава на аналитичната платформа Система от инструменти за оценка на конфликт /Conflict Assessment System Tool - CAST/. Ежегодно той оценява и класира държавите на базата на нивата им на стабилност, както и по отношение на натиска, който изпитват. През 2014 г. в индекса са представени 178 държави, чиято стабилност и възможности да изпълняват функциите си са оценени посредством 12 конфликтно-рискоски индикатори – 4 социални, 2 икономически, 6 политически и военни. [9]. Всеки от индикаторите за натиск върху държавите включва подпоказатели, чийто общ брой е 100. [3] Оценката на показателите се извършва по скала от 1 до 10, като 1 означава нисък риск /стабилност/, а 10 - висок риск от колапс и насилие. Индикаторите на индекса представят моментна снимка, която може да бъде съпоставена във времето с предходните такива. По този начин може да се установи кои условия се подобряват или влошават. [10]

#### **Към социалните индикатори се отнасят:**

- **Демографски натиск /Demographic Pressures/** - тук става въпрос за натиск върху населението, породен от природни бедствия, заболявания, замърсяване на околната среда, недостиг на храна, недохранване, недостиг на вода, прираст на населението, смъртност. Наличието на подобни показатели затруднява правителствата да защитят своите граждани или пък показва липса на капацитет или воля за решаване на възникнали проблеми. [10]

- **Бежанци или вътрешно преместване на хора /Refugees or Internally Displaced Persons/** Този индикатор се фокусира върху принудителното изселване на големи общности в резултат от случайно или целенасочено насилие и/или репресии, причиняващи недостиг на храна, болести, липса на чиста вода, конкуренция за земя. Наличието на тези показатели води до сътресения, натоваване на публичните услуги и може да прерасне в голям хуманитарен

проблем, който може да породи потенциална заплаха за сигурността в рамките на една държава и между държави. [10]

- **Групово недоволство /Group Grievance/** - тук се вземат под внимание проблеми, свързани с дискриминация, етническо насилие, религиозно насилие и др., като се отчита способността на държавата да гарантира сигурността, която може да бъде подкопана от страх и по-нататъшно насилие. [10]

- **Напускане на хора и изтичане на мозъци /Human Flight and Brain Drain/** - тук се отчитат миграцията на глава от населението, човешкият капитал, емиграцията на образовано население и др. [10]

#### **Към икономическите индикатори се отнасят:**

- **Неравномерно икономическо развитие /Uneven Economic Development/** - когато в рамките на националните държави са налице общности различни /етнически, религиозни/ или регионални различия, правителствата са склонни да не се отнасят еднакво към ангажиментите си спрямо обществения договор. С оглед на това този индикатор отчита неравенството в областта на образованието, икономическия статус, нива на бедност, детска смъртност, възход на обществения национализъм, основан на групови неравенства и др. [10]

- **Бедност и икономически упадък /Poverty and Economic Decline/**. Този индикатор взема под внимание икономическия дефицит, държавния дълг, безработицата, младежката заетост, покупателната способност, брутният вътрешен продукт /БВП/ на глава от населението, растежа на БВП, инфлацията. Той отчита напрежението, което може да се създаде, между "имащите" и "нямащите". [10]

#### **Към политическите и военните индикатори се отнасят:**

- **Легитимност на държавата /State Legitimacy/**. Тук се отнасят мащабна корупция на управляващите елити, силна загуба на доверие в държавните институции и процеси, като например бойкотиране или оспорване на избори, масови демонстрации, продължително гражданско неподчинение, неспособност на държавата да събира данъци и др. [10]

- **Публични услуги /Public Services/**. Една от ключовите роли на държавата е да предоставя съществени услуги, като здравеопазване, образование, канализация, градски транспорт и т.н. Ако те се влошават прогресивно, индексът насочва към неизпълнение на основните държавни функции, включително и защита на гражданите от тероризъм и насилие. [10]

- **Права на човека и върховенство на закона /Human Rights and Rule of Law/**. Този индикатор се свързва с появата на авторитарно, диктаторско или военно управление, при което конституцията и демократичните институции и процеси са суспендирани или манипулирани. Подпоказатели, които се отнасят тук, са, например: свобода на печата, граждански свободи, политически свободи, трафик на хора, политически затворници или други нередовни сили за сигурност, които обслужват интереси на една политическа клика или лидер, наличието на въоръжена съпротива спрямо управляващата власт, на наемни групи, които се противопоставят на държавния монопол да използва сила, военни преврати, политически затворници и др. [10]

- **Служби за сигурност /Security Apparatus/**. Тук се отчитат показатели, като: поява на държавно спонсирани или държавно поддържани частни формирования, които тероризират политически опоненти, заподозрени "врагове" или цивилни симпатизанти на опозицията, появата на "армия в рамките на армията," на тайни разузнавателни единици или други нередовни сили за сигурност, които обслужват интереси на една политическа клика или лидер, наличието на въоръжена съпротива спрямо управляващата власт, на наемни групи, които се противопоставят на държавния монопол да използва сила, военни преврати, политически затворници и др. [10]

- **Раздробяване на елити /Factionalized Elites/** - има се предвид на първо място увеличаване на раздробяването на управляващите елити и държавните институции по етнически, класов, кланов, расов или религиозен признак. Друго обстоятелство,

което се отчита, е използването на националистическа политическа реторика от управляващите елити, често по отношение на общностен иредентизъм (например, "Велика Албания") или на общностна солидарност (например: „етническо прочистване“ или „защита на вратата“). Под внимание се взема и липсата на легитимно управление, широко прието като представляващо всички граждани. [10]

- **Намеса на външни сили /Intervention of External Actors/** - има са предвид ситуация, при която държавата се проваля по отношение на своите международни или вътрешни задължения. В такива случаи външни сили могат да се намесят, за да осигурят на населението липсващите услуги или да въздействат върху вътрешните работи. Тук се наблюдава дали има военна или паравоенна ангажираност във вътрешните работи на държавата, риск от намесата на външни армии, държави и др., които влияят върху вътрешния баланс на властта или разрешаването на конфликта. Наблюдава се също дали има икономическа намеса от външни сили, включително международни организации, чрез мащабни заеми, проекти за развитие или чужда помощ, като например продължаваща бюджетната подкрепа, контрол на финансите или управление на държавната икономическа политика чрез създаване на икономическа зависимост. Друго, което се отчита, е хуманитарна или стратегическа военна намеса във вътрешен конфликт или за смяна на режима. [10]

Съобразно оценката по изброените индикатори държавите се разпределят в следните категории по степен на риск за стабилността им:

- Много висока тревога /very high alert/
- Висока тревога /high alert/
- Тревога /alert/
- Много високо предупреждение / very high warning/
- Високо предупреждение /high warning/
- Предупреждение /warning/
- По-малко стабилни /less stable/
- Стабилни /stable/
- Много стабилни /very stable/
- Устойчиви /sustainable/
- Много устойчиви /very sustainable/ [7]

В индекса за 2014 г. 5 държави попадат в категорията „много висока тревога“ по отношение на стабилността и това са: Южен Судан, Сомалия, Централноафриканската република, Конго и Судан. [7]

На противоположния полюс са държавите, които са оценени като „устойчиви“ и „много устойчиви“ съобразно показателите на индекса за 2014 г., и това са: Нидерландия, Австрия, Канада, Австралия, Ирландия, Исландия, Люксембург, Нова Зеландия, Швейцария, Норвегия, Дания, Швеция, Финландия, като най-устойчивите държави са в края на списъка. [7]

През 2014 г. България заема 133 място в индекса и попада в групата на „по-малко стабилните държави“. В тази категория попадат още: Антигуа и Барбуда, Кувейт, Монголия, Румъния, Черна гора, Панама, Бахами, Оман, Хърватска, Гърция Барбадос. От 28-те страни-членки на Европейския съюз, само 2 са държавите, които съобразно представения индекс са по-застрашени от България. Това са Кипър, на 112 място, който попада в групата на държавите с „предупреждение“ /warning/, и Румъния, на 130 място в групата на „по-малко стабилните държави“ /less stable/. От страните-членки на НАТО държавите с по-лоши показатели от България са три. Това са Турция – на 93-то място, в групата на страните с предупреждение, Албания, на 123-то място в същата група и вече цитираната Румъния.

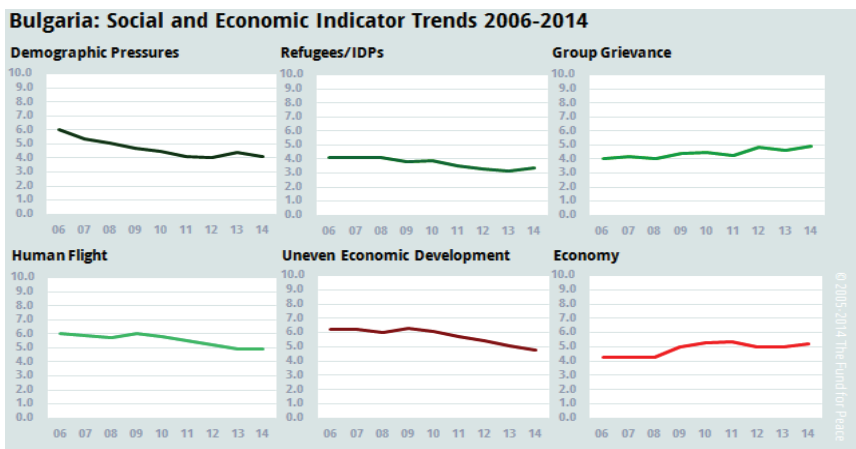
Ако се отчете и оценяването на представянето в рамките на всеки конкретен индикатор, което е по 5-степенна скала - отлично /excellent/, добро /good/, умерено /moderate/, неустойчиво /weak/, слабо /poor/, позицията на България в

индекса се отличава със следните характеристики: добро представяне по 2 от индикаторите – Бежанци или вътрешно преместване на хора и Права на човека и върховенство на закона – и умерено представяне по останалите 10 индикатора, посочени по-горе.

Друг поглед върху отделните показатели показва, че по 3 от 6-те социални и икономически показатели се отчита посока на влошаване в сравнение с 2013 г. Това са: Бежанци или вътрешно преместване, Групово недоволство, Бедност и икономически упадък. По 2 от показателите се наблюдава подобрене - Демографски натиск и Неравномерно икономическо развитие, а един показател остава без промяна в стойностите - Напускане на хора и изтичане на мозъци. [11]

Фигура 1 по-долу представя тенденциите в социалното и икономическото развитие на България през периода 2006 – 2014 г., открити в Индекса на нестабилните държави, като възходящите движения илюстрират влошаване, а низходящите – подобряване на показателите. Както може да се проследи на фигурата, тенденция към влошаване през цитирания период се наблюдава по показателите Групово недоволство и Икономика, а тенденция към подобряване – при Демографски натиск, Бежанци, Човешки права и Неравномерно икономическо развитие. [11]

Фигура 1



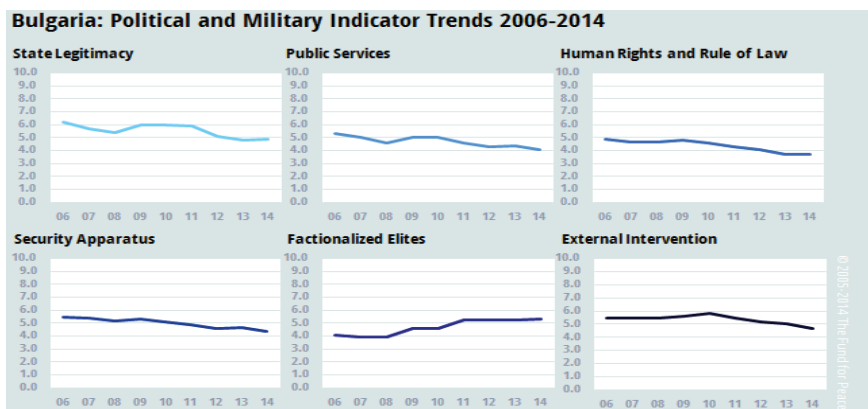
Източник: <http://fpf.statesindex.org/2014-bulgaria>

При 6-те политически и военни индикатори в индекса за 2014 г., България отчита влошени стойности само по един от тях - Легитимност на държавата. Стойностите по три показателя са подобрили, а именно - Публични услуги, Служби за сигурност, Намеса на външни сили, а два показателя остават непроменени: Права на човека и върховенство на закона, Раздробяване на елити. [11]

Ако се наблюдават тенденциите в дългосрочен план за периода 2006 – 2014 г. на Фигура 2 по-долу, ще се установи, че единствено показателят Раздробяване на елити бележи трайно влошаване на стойностите, а останалите показатели са с тенденция към подобрене, като тази тенденция е по-неравномерна /с възходи и спадове/ при Легитимност на държавата и Външна намеса. Във връзка с това може да се направи коментарът, че политическите и военните индикатори в Индекса много точно отразяват нестабилната политическа ситуация в България през цитирания период 2006 – 2014 г. Честата смяна на правителствата води до разклащане устоите на държавата и до невъзможността ѝ да изпълнява пълноценно функциите си, което

опира до нейната легитимност. Също така не е тайна, че по геостратегически съображения голяма част от политическите решения в България се вземат, като се отчита влиянието на външни актьори, и това също е отразено в стойностите на индекса.

Фигура 2



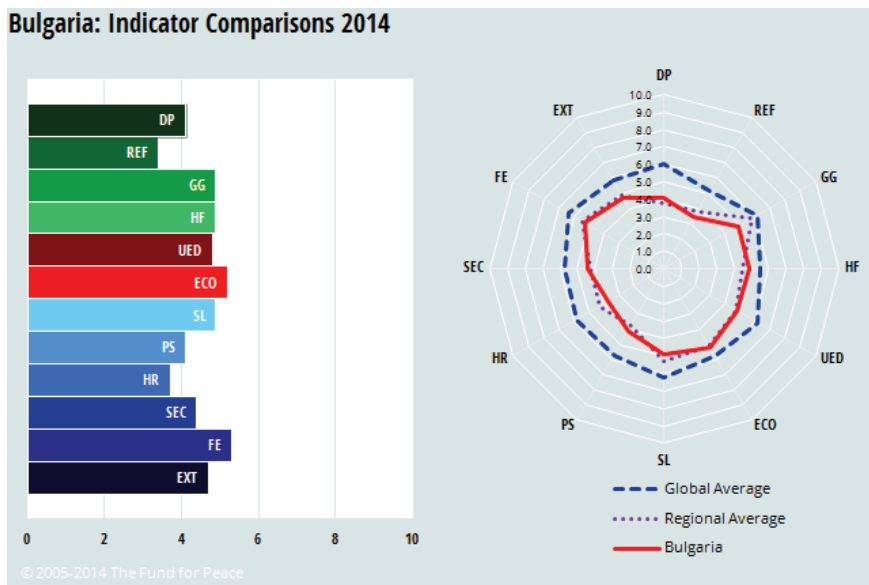
Източник: <http://ffp.statesindex.org/2014-bulgaria>

Фигура 3 по-долу представя друг вид визуализация на резултатите в Индекса относно България – средните стойности за страната по всеки показател се сравняват със средните стойности за всички страни и за други страни в същия регион. Както може да се проследи във фигурата, България трайно се е отдалечила от позицията на най-нестабилните държави в глобален мащаб /най-външното очертание във фигурата/, а по-някои показатели регистрира по-добри стойности от свои съседи в региона и това са Групово недоволство, Човешки права и Легитимност на държавата /съответно GG, HR, SL на фигурата/. По-други показатели, обаче, България е с по-лоши показатели в регионален мащаб и това са: Публични услуги, Икономика, Напускане на хора и изтичане на мозъци, както и Демографски натиск /съответно означенията PS, ECO, HF, DP на фигурата по-долу/. Дори и неосведомените за позиционирането на България в Индекса на нестабилните държави са наясно, че последните изброени показатели са проблемни зони в общественно-икономическото развитие на страната през последните две десетилетия. Те са на вниманието и на политическата класа, но явно предприеманите мерки за тяхното решаване все още не дават желаните резултати и България не е сред факторите за стабилност на региона.

Обективността изисква да подчертаем, обаче, че въпреки недоброто позициониране на България в сравнение с по-голямата част от страните-членки на ЕС, безспорно положителен е фактът, че се наблюдава тенденция на заемане на позиция все по-надолу в общата класация, което означава, че страната постепенно се отдалечава от рисковете, които могат до доведат до състояние на нестабилност и заплаха за сигурността на гражданите. Например, през 2006 г., когато България присъства за първи път в индекса, тя заема 103-то място от 146 държави с резултат 62.1. През последните 5 години България е заемала съответно следните позиции: 2010 г – 126-то място от 177 държави /61.2 точки/, 2011 г.- 129-то място от 177 държави /59 точки/, 2012 г. – 130-то място от 177 държави /56.3 точки/, 2013 г – 132-ро място от 178 държави /55 точки/ и 2014 г. - 133 –то място от 178 държави с резултат 54.4. Както се вижда, през петгодишния период се наблюдава прогресивно

намаляване на точките, отчитащи показателите на индекса, което е положителна тенденция. Като резултат, през годините България е съумяла да напусне групата на държавите с „предупреждение“ и вече е в групата на „по-малко стабилните“, но страната ни все още е далеч от показателите на устойчивите и най-устойчивите държави.

Фигура 3



Източник: <http://ffp.statesindex.org/2014-bulgaria>

### ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Изложеното по-горе маркира възможностите за анализ на конкретна обществено-икономическа ситуация, предоставяни на базата на резултатите в ежегодния Индекс на нестабилните държави. Този инструмент съдържа не само достоверна статистическа информация относно стабилността на дадена страна, но позволява идентифицирането на проблемни зони и на базата на това набелязването на адекватни мерки за тяхното преодоляване.

В случая с България Индексът за 2014 г. регистрира основните предизвикателства пред стабилността на страната, а именно: бедността и тежкото икономическо положение, увеличаване на груповото недоволство, увеличаване на бежанските потоци и увеличаващият се риск за запазване легитимността на държавата. Всеки от тези рискове е с потенциал за подкопае стабилността на страната и да заплаши сигурността на нейните граждани. Те обаче не трябва да се разглеждат изолирано, а в тяхната взаимозависимост с две ясно дефинирани групи рискове, които могат да застрашат регионалната сигурност и на практика да доведат до състояние на несигурност в региона и страната - външни /геополитически/ и вътрешнополитически рискове.

Към актуалните външни рискове могат да се отнесат:



- Ислямска държава, заедно с произтичащите последици – бежанци, хуманитарна криза, военен конфликт, тероризъм и др.

- ситуацията в Украйна, която и към днешна дата търпи всекидневни промени и има риск от рязка деградация. Въпреки това към настоящия момент опасността за България с негативни последици е предимно от енергиен, икономически и финансов характер. Разбира се, тук трябва да се наблюдава много внимателно и развитието на военната ситуация и противопоставянията на Русия с НАТО и Европейския съюз.

Към вътрешни рискове могат да се причислят явленията, на които сме свидетели през последните години: загубата на доверие в държавните институции /например, законодателният орган на Р България – Народното събрание през последните години отчита едни от най-ниските се рейтинги/, загуба на доверие в съдебната система, засилване на демонстрациите и протестите, корупцията. Тук могат да се прибавят и последиците за България и нейното население от финансовата и икономическа криза - безработицата, ниските нива на младежка заетост, намаляването на покупателната способност и др. Всички тези негативни фактори могат да генерират голямо недоволство и да доведат до влошаване състоянието както на националната сигурност в нейните основни измерения, така и на сигурността на гражданите.

#### ЛИТЕРАТУРА

- [1]. The United States Institute of Peace (USIP), <http://www.usip.org/node/5651>, 20.10.2014
- [2]. The Fund for Peace, <http://global.fundforpeace.org/aboutus>, 20.10.2014
- [3]. The Fund for Peace, <http://library.fundforpeace.org/blog-20140528-fsirenamed>, 20.10.2014
- [4]. <http://library.fundforpeace.org/library/cfsir1423-fragilestatesindex2014-06d.pdf>, 20.10.2014
- [5]. Wyler, Liana Sun. 2007. "Weak and Failing States: Evolving Security Threats and US Policy". CRS Report for Congress. <http://fas.org/sqp/crs/row/RL34253.pdf>, 18.10.2014
- [6]. Sonali, H. Failing and Failed States. The Global Discourse, [http://www.ipcs.org/pdf\\_file/issue/555787518|PCS-IssueBrief-No75.pdf](http://www.ipcs.org/pdf_file/issue/555787518|PCS-IssueBrief-No75.pdf), 19.10.2014
- [7]. <http://library.fundforpeace.org/library/cfsir1423-fragilestatesindex2014-06d.pdf>, 20.10.2014
- [8]. Conflict Assessment System Tool-CAST/ разработена от Фонда за мир. <http://library.fundforpeace.org/cfsir1418>, 20.10.2014
- [9]. <http://www.mediapool.bg/slabite-darzhavi-sa-silna-zaplaha-za-sveta-news212994.html>, 20.10.2014
- [10]. <http://library.fundforpeace.org/library/cfsir1418-castmanual2014-english-03a.pdf>, 20.10.2014
- [11]. <http://ffp.statesindex.org/2014-bulgaria>

#### За контакти:

Д-р Красимир Коев, катедра "Европеистика и международни отношения", Русенски университет "Ангел Кънчев", тел. 082 888 708, e-mail: [kgkoev@uni-ruse.bg](mailto:kgkoev@uni-ruse.bg)

**Докладът е рецензиран.**